

Програма тренінгу:
‘Механізми правосуддя перехідного періоду та права
людини в конфліктних і постконфліктних ситуаціях’,
Сараєво, 5 - 13 грудня 2015 р.

**Тексти (і витяги з текстів) для розуміння
контексту окремих сесій Програми
і прикладів**

Підготувала:
Нейра Нуна Ченгіч

Перекладено і скопійовано виключно з освітньою метою організації Мирової академії

Laura Beth Cohen. “Contesting Memories of Genocide. The Memorialization of Srebrenica, Bosnia i Herzegovina” (**Conference Paper**). *ECPR General Conference 2014*, Glasgow Presentation Date/Time: 5 September 2014, 15:50 Section: S066; Panel: P345.
<https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/2a494576-9bbf-424d-aa31-8cfae57a15fc.pdf>

Вступ

Загальна рамкова угода про мир (Дейтонська угода) підписана всіма сторонами в листопаді 1995, поклала край Боснійській війні, яка тривала у 1992-1995 (Сілбер та Літл 1997). Процеси з обвинувачення військових злочинців продовжували слухати в міжнародних та національних судах, в судах самостійних правових одиниць, та кантональних, предметами цих засідань були військові злочини й масові звірства. Важливо відзначити, що поняття «миру» не визначає чіткого переможця чи переможеного в звичному значенні, цей факт і досі має величезний вплив на країну, особливо на процес увічнення пам'яті. Болюче протиріччя є найочевиднішим в місцевих та національних суперечках, щодо створення меморіалів в місцях, де відбулись злочини. Ці проблеми «пам'яті» стають новими лініями фронту після того, як закінчується стрілянина. В той час як масові вбивства, здійснювані військами і ополченцями, можливо, закінчились, війна за пам'ять і вшанування ведеться в крихкому соціально-політичному оточенні, який визначає сучасну Боснію та Герцеговину (БіГ). У цій статті я аналізую поточне спірне питання з 1995 року – Сребрениця– геноцид між боснійськими мусульманами (босняками чи боснійцями) та боснійськими сербами – мнемонічною громадою, яка пов'язана зі стороною, де формально розпочався геноцид, в с. Поточарі, за межами колишнього акумуляторного заводу, де під час війни був розташований батальйон ООН-івських голландських миротворців (DutchBat). Спогади про Геноцид у Сребрениці досі залишаються предметами суперечок, а разом з ними і Сребрениця-Поточарі Меморіальне кладовище жертв геноциду (SPMCC) з 1995, в БіГ став показовим і неславним образом цієї історичної трагедії, що обійшов всю земну кулю.¹ В Сребрениці і у цілій БіГ пам'ять про Геноцид в Сребрениці і далі залишається свіжою, а СПМКЖГ продовжує функціонувати як звичайне кладовище та місце церемоній на щорічному вшануванні жертв геноциду 11 липня, а також на щомісячних церемоніях.

Важливо відзначити, що СПМКЖГ започаткувалось міжнародним співтовариством, і в цьому полягає його унікальність, бо всі інші боснійські меморіали мнемонічних боїв ведуться і оскаржуються місцевими спільнотами за місцем знаходження. Більше того СПМКЖГ працює в широкій історичній культурі

¹ Більше інформації можна знайти: Сребрениця-Поточарі Меморіальний Центр-Кладовище «Загальна інформація» перевірено 18 серпня 2014 <http://www.potocarimc.ba/_ba/mc/>.

заперечення геноциду, етно-націоналістичній риторичі та освітній сегрегації серед боснійців та боснійських сербів. На цьому тлі я розгляну динаміку про пам'ять СПМКЖГ і позови, через мнемонічну призму, створену цими двома мнемонічними громадами.

В першій частині я надам синопсис подій, які призвели до геноциду в Сребрениці. В другій частині оціню динаміку геноциду в Сребрениці і як дві мнемонічні громади: ті, що вижили і злочинці – боснійці та боснійські серби запам'ятали або протистоять своєму минулому. В третій частині я проаналізую символічну і практичну роль СПМКЖГ в боснійській меморіалізації. Я б завершила роздумами про шляхи, коли СПМКЖГ сприяє як позитивним так і негативним аспектам увічнення пам'яті геноциду. На додаток, поряд з вторинними джерелами, я буду включати і первинні джерела, які були зібрані в ході моїх польових досліджень в Сребрениці 2011.²

РОЗПАД, ГЕНОЦИД, ВСТАНОВЛЕННЯ

Формальне народження відбулося 1918 року в кінці I Світової війни і то в якості Королівства Сербів, Хорватів та Словенців, країна згодом була перейменована на Соціалістичну Федеративну Республіку Югославію СФРЮ в 1963³. СФРЮ була союзом шістьох окремих Соціалістичних Республік (Сербія, Хорватія, Словенія, БіГ, Македонія та Чорногорія, у кожній з них були власні державні установи) сюди також входили дві автономні провінції в межах Сербії (Косово та Воєводина) (Вудвард 1995: 31). Під керівництвом Президента Йосипа Броза Тіто (Тіто) югославська наднаціональна ідентичність мала на меті об'єднати різні етнічні групи під загальною політичною парасолькою (Брінга 1995: 27). Насильницька спадщина міжетнічної війни в БіГ на чолі з Хорватськими Фашистами (Усташами) в Другій Світовій Війні Нацистська маріонеткова держава Хорватія, ніколи не була розглянутою (Деніч 2003: 191- 192; Вудвард 1995: 239-240).⁴

Натомість, Тіто вжив свій «державний апарат» для придушення націоналістичних претензій Хорватів та Сербів (Зіммерман 1999: 252). Одночасно, затемнюється більша проблема: боснійці були проголошені релігійною групою, а не національною, такою, як були визнані Боснійські Сербі чи Боснійські Хорвати, залишаючи відкритим питання про те, яка національна група була б «праведним» лідером в БіГ (Фрідман 1996: 161; Тоал та Далхман 2011: 50). Після того як вплив

² Моя польова робота на території БіГ в 2011 затвердив університет Нью Йорка (NYU) комітет з питань діяльності який включає гуманістичні предмети (Activities Involving Human Subjects (UCAIHS)) для вживання в моєму Нью Йоркському центрі Загальних справ тези докторату на тему Сребрениця –Поточарі Меморіальний Центр і Кладовище де захороненні жертви геноциду 1995 року. Згодом я самостійно поїхала до БіГ на додаткові 3 місяці в 2012 році, як неофіційний учасник для того щоб відвідати сім місць срати 13 липня 2012 року з маленькою групою людей які пережили геноцид. Це дослідження буде на початку моєї дисертації на Рутгерському університеті (Нью Джерсі, США).

³ Створення Соціалістичної федеративної республіки Югославія див www.worldstatesmen.org/Yugoslavia_1963.doc. переглянуто 15 квітня 2013.

⁴ Майбутній чернетка цієї роботи буде включати більше підґрунтя про створення Пан-Югославського самовизначення відразу після II Світової Війни

Тіто ставав дедалі слабшим, після його смерті 1980 року, травми після II Світової війни, які довго залишались пригніченими, почали давати про себе чути з новою силою у вигляді націоналістичних настроїв та міжетнічної ворожнечі (Вест 1994: 318). В той самий час Сербія почала боротися за контроль СФРЮ (Фрідман 1996: 178; Тоал та Далхман 2011: 53).⁵

Проте, інтегрований соціо-культурний клімат продовжував існувати в межах БіГ аж до початку етно-націоналістичної риторики про Велику Сербію, що увійшла в політичний дискурс в кінці 1980-их початком 1990-их. (Вудвард 1995: 90 та 225). Боснійська Війна розпочалася 6 квітня 1992 року в Сараєво. Це супроводжувалось тим, що так звана Соціалістична Республіка Боснія та Герцеговина (СРБіГ) на референдумі 1992 року, формально відокремилась від СФРЮ, таким чином проголошуючи Республіку Боснії та Герцеговини (РБіГ) (Вудвард 1995: 235). Ця декларація була поштовхом для того, щоб тодішній прем'єр-міністр Сербії Слободан Мілошевіч оголосив війну, використовуючи для цього Югославську народну армію (ЮНА), яка була під повноваженнями Сербії разом з Армією боснійських сербів та незалежних сербських та боснійських сербських військових, під керівництвом Ратка Младіча та Радована Караджіча (Тоал та Далхман 2011: 7; Вудвард 1995: 262)⁶

Долина ріки Дріни (*Podrinje- Подріне*) є східною частиною де БіГ межує з Сербією. Саме ця територія була місцем, де Армія Боснійських Сербів та пов'язані з нею бойовики, вперше розпочали кампанії етнічного чищення на спалаху війни в Боснії (Вагнер 2008: 27). Раніше тут проживало 37000 жителів змішаних національностей, з яких більшість складали боснійці. Армія Боснійських Сербів прагнула провести етнічне чищення цілого округу Сребрениця (*opština*), таким чином знищуючи всіх боснійців (Хоніг 1996: xvii). Округ Сребрениця складається з п'яти районів Сребрениця, Братунац, Власеніца, Рогатіца і Вішеград. 296 сіл стали об'єктом етнічного чищення у перші три місяці з часу проголошення війни (Толяга 2010). В 1993 році, анклав Сребрениця був проголошений однією з шести гуманітарних «Безпечних зон» відповідно до резолюцій 819 та 824 Ради Безпеки

⁵ Наприклад, дуже спірний Меморандум Сербської академії наук та мистецтв 1986 (САНМ Меморандум 1986) підкреслив раціональність Сербського націоналізму і реорганізації СФРЮ у зв'язку з передбачуваною дискримінацією і переслідування Сербії в рамках СФРЮ див. http://www.trepca.net/english/2006/serbian_memorandum_1986/serbia_memorandum_1986.html. Джерело було перевірене 18 серпня 2014

⁶ Окремі кампанії агресії були проведені зі сторони Хорватською Оборонною Радою (HVO) котрі боролись проти Боснійської сербської армії так і проти Армії Республіки БіГ (АРБіГ) під керівництвом Боснійців. Крім того, після того як розпочалась війна, пролунали заклики хорватського президента Франі Туджмана про створення «Великої Хорватії». Для того, щоб аргументи були сфокусованими, я вирішила не вдаватися в ці складнощі, оскільки війна в першу чергу розпочалась на заклик Мілошевіч. Див. «Процитовані праці» з пов'язаних джерел.

11 UNSC Resolution S/RES/819 (1993):

<http://daccessddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/221/90/IMG/N9322190.pdf?OpenElement>;

UNSC Resolution S/RES/824 (1993): [http://daccess-dds-](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/262/07/IMG/N9326207.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/262/07/IMG/N9326207.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/262/07/IMG/N9326207.pdf?OpenElement). Обидві перевірені 18 серпня 2014

ООН. 11 липня анклав Сребрениці, який теоретично був під захистом голландського батальйону, був захоплений армією боснійських сербів. Між 11 та 12 липня близько половини з 10,000-15,000 боснійських чоловіків та хлопчиків, які втікали через ліс, і майже всіх чоловік з околиці зібрали на прилеглих зовнішніх частинах Акумуляторного заводу - приблизно 8,372 чоловіків було систематично страчено. (Хоніг 1996: 49). Ця подія дуже нагадує винищення нацистами, жінки та дівчатка були насильно вивезені до Тузли (в той час це була вільна територія контрольована Армією Боснії та Герцеговини (АРБіГ); чоловіків та хлопчиків відвозили в навколишні райони, де потім вбивали. Таким чином, ці сім'ї останній раз бачились на шосе перед акумуляторним заводом. Все це відбувалось на очах у голландського миротворчого батальйону. Ці вбивства стали єдиним масштабним масовим вбивством, яке відбулося на Європейському континенті з часів II Світової Війни, і згодом були формально проголошені Геноцидом Міжнародним кримінальним трибуналом щодо колишньої Югославії, під час ведення випадку Радіслава Крстіча (ICTY Case IT-98-33).⁷ Тривалі і суперечливі дебати вже давно бушували з приводу того, чи керівництво голландського батальйону знало про те, що відбувалось перед їхніми очима. (Комітіа 2011)⁸. Младіч був звинуваченим за роль в організації геноциду в Сребрениці, а також через «гоніння, винищування, вбивство, депортацію, нелюдські вчинки, терор та протиправні посягання, захоплення заручників»; судовий процес над ним розпочався в липні 2012 року (МКТЮ Інформаційний лист IT-09-92). Судовий процес проти Караджича, обвинуваченого в «геноциді, гонінні, винищуванні, вбивствах, депортації та нелюдських вчинках» на додаток до інших звинувачень, розпочався в березні 2010 року (МКТЮ Справа Інформаційний лист IT-95-5/18).

⁷ МКТЮ був заснований ООН у 1993 році, який став першим європейським трибуналом з військових злочинів, з часів Нюрнберзького процесу. Історія МКТЮ <http://www.icty.org/sections/AbouttheICTY>. Перевірено 18 серпня 2014. В 2004 році, Крстіч був засуджений до 35 років ув'язнення за його роль в «пособництві геноциду, вбивств, винищування і гоніння» в Сребрениці.

⁸ Роль голландського батальйону під час геноциду в Сребрениці, виходить за рамки цієї статті. Зовсім недавно, пан Хасан Нуханович, який пережив геноцид, виграв справу проти голландського уряду, де йдеться що уряд несе відповідальність за смерті його брата, батька і третьої особи, під час геноциду тому, що були виселені Голландським Батальйоном з Акумуляторного заводу. Пан Нухановіч, в той час мав 20 років, працював перекладачем для Голландського батальйону під команду Тома Каррманса. Його батько, Біро також перекладав переговори між Младічем та командиром голландського батальйону Том Каррманс. Спочатку в нього була можливість захистити матір, батька та молодшого брата в приміщенні Акумуляторного заводу, але в кінцевому випадку їх вигнав голландський батальйон, за наказом Армії Боснійських Сербів, видати всіх біженців з об'єкту. Тільки Нухановіч, отримав дозвіл залишитись на території, в той час як його сім'я була змушена покинути споруду. Востаннє Нухановіч бачив свою родину, за межами теперішніх конференц залів меморіалу. Його батько, мати і брат згодом були вбитими в різних місцях округу Сребрениця. Нухановіч поховав батька в липні 2011 року. Більше інформації тут: <http://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/1005/The-Netherlands-v-Nuhanovi%C4%87/>. Крім того, Голландський уряд був визнаний відповідальним за смерть 300 осіб під час геноциду в Сребрениці. Більше інформації на : <http://www.theguardian.com/world/2014/jul/16/dutch-liable-srebrenica-massacre-deaths> Обидві сторінки перевірені 18 серпня 2014.

Мілошевич був звинувачений у злочинах проти боснійців в Боснії і Герцеговині, Хорватії та в Косово, включаючи «масштабне вбивство тисяч» та «завдання серйозної фізичної та моральної шкоди тисячам»⁹. Іронічно, власне 11 березня 2006 року він помер природною смертю перед винесенням вироку в судовому процесі (МКТЮ справа інформаційний лист 02-54). Окремо, у 2007 році Міжнародний Суд прийняв постанову, щодо участі Сербії в Геноциді в Сребрениці. В той час як МС ухвалив, що Сербія не несе відповідальність за вчинений геноцид, проте країна порушила обов'язки відповідно до Конвенції ООН про попередження і покарання злочину геноциду (постанова Міжнародного Суду 2007). Після підписання Дейтонської угоди в 1995 році, округ Сребрениця був розподілений в самостійну одиницю (entity) Республіки Сербської (RS), якою регулює влада боснійських сербів.

Боснійський контекст

В сучасній БіГ, окремі громади в Подріне, продовжують ламати голову, як увіковічити пам'ять про те, що відбувалось, включаючи те, хто загинув, а хто вбивав під час війни. Історія про те, що сталося під час геноциду в Сребрениці залишається гарячим предметом обговорень та суперечок з обох сторін і таким чином посилює недовіру «один до одного» (Петріш та Джіхіч 2010: 20-21; Вагнер 2008: 91-92). Як виявила Міжнародна Кризова Група (МКГ) «відразу після закінчення війни, геноцид не був в центрі уваги, сьогодні ж для багатьох боснійців є дуже важливим той факт, що якщо серби заперечують існування геноциду, то вони автоматично заперечують будь-який злочин який відбувся взагалі» (МКГ 2011: 23). Це заперечення включає полеміку про те скільки людей було вбито, а також причину для скоєння злочину, та ідентифікацію мертвих (як цивільних так і військових) (ДіКапріо 2009: 79; МТКЮ Подолання Розриву 2005). Незважаючи на ДНК, правові та фактичні докази фактографічної документації про те що сталося в ті дні, місяці, роки в анклаві Сребрениця, перед та під час геноциду. (ДіКапріо 2009: 89; МТКЮ справа IT-98-33; Вагнер 2010A: 71).

Коллективна пам'ять та травма

Один з елементів мінливих розповідей та контр розповідей, які існують між мнемонічними громадами боснійців та боснійських сербів, це роль між жертвами геноциду та злочинцями (Сіміч та Далі 2011: 475; Вієго-Росе 2011: 60; Вагнер 2010A: 62; Вагнер 2010B: 31). Багато, але звичайно не всі, боснійські серби вірять в те, що всі чоловіки та хлопці, вбиті в «масовому вбивстві» в Сребрениці, були озброєними солдатами АРБіГ, і що Армія Боснійських Сербів вбила їх під час

⁹ Неповний список злочинів у Боснії і Герцеговині, за якими був звинувачений Мілошевич включають «Масштабне вбивство тисяч боснійських мусульман під час та після приєднання території в межах БіГ, вбивство тисяч боснійських мусульман у місцях утримання під вартою в межах БіГ, заподіяння тяжкого тілесної та психічної шкоди тисячам боснійських мусульман під час ув'язнення в межах БіГ»

самооборони, і відповідно до традиційних законів війни (за яким цілком звиклим явищем є вбивство озброєних угруповань з обох сторін). Грандіозність судово-медичної експертизи виявлена під час ексгумацій масових поховань чітко вказує на те, що майже всі вбиті чоловіки та хлопці були цивільними. Пов'язки на зап'ястях та пов'язки на очах часто були знайденими в могилах, іноді відокремлені від жертв, але дуже часто були прикріплені до розкладених трупів. Крім того, широка дискусія навколо геноциду в Сребрениці фокусується на боснійській жертві (Дуйзінгс 2007: 155). У цій розповіді боснійські серби отримали роль злочинців, це клеймо яке вони енергійно заперечують, використовуючи для цього тих, які загинули з їхньої сторони, як доказ мучеництва та жертви (Міжнародна Кризова Група 2011: 21). На протилежному кінці спектра, Мірсад Токача викликає цю динаміку ставлячи під питання мету поминання / вшанування (боснійців): «Чи це насправді має на меті зберегти пам'ять про жертви та їх вшанування, чи це перетворилось на метод встановлення визначення сучасного та минулого, того що релігійна та політична еліта прагне і використовує жертви та їхні родини, з цією метою?» (Токача 2000: 223). Відповідно до висновку Міжнародної кризової групи 2011 « велика кількість боснійців, які проживають за межами РС бачать цю територію як ту, яка творилась на крові, і її існування могло б бути прийнятним, якби [боснійські] серби та їхні лідери усвідомили злочини під час війни» (МКГ 2011: 21). Бажання тих, які вижили після Сребрениці, полягає в тому, щоб зосередитись на жертвах більше, ніж на використанні їхнього досвіду, для того щоб знайти, якийсь тип зіткнення, це знайшло відображення в розмові з Алмою Машіч, головою регіональної невідомої організації, Молодіжна ініціатива за права людини. За її словами

«[Вживання] переслідування є серйозною проблемою поряд зі створенням національної ідентичності на абсолютно неправильній основі»¹⁰

Саліха Джудерія, тодішній помічник міністра БіГ з прав людини, пояснила, що саме визначає жертву в після воєнній БіГ. Під визначення тих, хто пережив геноцид входять і жертви згвалтувань, ув'язнені концтаборів, діти-сироти, інваліди, ветерани війни, та багато інших груп, кожна з яких вимагає уваги до своїх специфічних потреб і захисту свої прав.¹¹ Я приєдную коментарі Джудерії тому, що

¹⁰ Особисте інтерв'ю з Алмою Машіч, Молодіжною ініціативою за Права людини» 7 вересня 2011 року. МІПЛ випускають інтерактивну освітню он-лайн програму, під назвою Сребрениця: Відображення Геноциду. Сребрениця: відображення геноциду інтерактивний засіб не базується на етнічних чи емоційних тлумаченнях подій. Жіночі та чоловічі голоси використовуються для того, спокійно і ясно і неупереджено пояснюють факти, навіть при описі страт Боснійських чоловіків та хлопців Військами Боснійських Сербів. Голоси оповідачів мають ледь помітний або відсутній акцент, а їхні діалекти навмисно нечіткі, для того щоб мінімізувати запитання, щодо їхньої етнічної приналежності. Формат відео гри спеціально вибрали для того, щоб захопити увагу і заохотити молодь використовувати ту програму. Цей засіб запустили як в БіГ так і в Сербії (через один з МІПЛ, який діє в Белграді. CD безкоштовно розповсюджували в школах, а також в сотнях місцевих газет. Програма також транслювалась на Чорногорському телебаченні в 2009 році, і фінансувалась Захисниками цивільних прав, та Національним пожертвами за Демократію, а також Посольством США в БіГ. Для додаткової інформації див використані джерела

¹¹ Особисте інтерв'ю з Саліхою Джудерією, помічником міністра з питань прав людини, БіГ, 27 серпня 2011

Боснійська війна глибоко пройняла всіх жителів БіГ, незважаючи на етнічну приналежність. Навіть якщо, МКТЮ продовжить доводити, що більшість злочинів сплановано вчинили війська боснійських сербів, цивільне населення всіх національностей вмирало не тільки через те, що люди були вбиті, закатовані, зґвалтовані, але й тому, що були примусово виселені, голодні, перебували в кримінальних угрупованнях. Заохочення та захист прав людини нікого не виключає, навіть тих, які є злочинцям, попри всю іронію. Відділення жертв від злочинців, перешкоджатиме руху країни вперед, а населення не зможе досягнути помітного психологічного відновлення.

Даніель Бар –Тал зосереджується на іншому нюансі цієї суперечки, звертаючи увагу на напругу між жертвами та злочинцями, які вважаються «патріотами і героями» і жертвами конфлікту, подальше розпалювання менталітету «ми проти них». (Бар-Тал 2003: 89). Крім того, Ігнат'єфф та Міштал коментують, що спосіб, в який групи захищають свої звичні нелінійні, історичні тлумачення і згадки, відображають спосіб, в який колективне і національне самовизначення дозволяє їм твердо зневажати альтернативні версії тих самих подій. (Ігнат'єфф 1997: 175; Міштал 2003: 108). МКГ доповідь теж каже, що «сербі особливо не хочуть визнати їхні найгірші через кількість жертв злочини, які прирівнюються до геноциду» (МКГ 2011: 21). Тут розповіді боснійських сербів, які стосуються війни зосереджені на «прирівнянні» всіх смертей для того, щоб показати себе в світлі «жертв», а боснійців прирівняти до злочинців. (Дуйзінгс, 2007: 162)¹².

Маніпуляція Колективної Пам'яті, Етнічна приналежність, Травма

В Боснійській війні немає чистого «переможця» і «переможеного», адже всі змушені були примиритися зі своїми минулими злочинами на національному рівні, як це було після II Світової війни в Німеччині. В результаті, суб'єктивні, непрямі, сімейні, націоналізовані, травматичні, етнічні спогади, оприлюднені між поляризованими громадами боснійців та боснійських сербів, такими і передаються дітям (Ашплан і ін., 2000: 18, 51; Хартман 2010: 30; Токача 2010: 226; Волластон 1996: 1-2). Як пояснила Джудерія, в нашій дискусії про Німецький парламент та примирення населення з роллю злочинців Голокосту: «В БіГ ми стикаємось з неефективністю покарань, легких покарань, і відсутністю процесів перевірки та люстрації для того, щоб стерти та усунути людей, які мали такі наміри. Ви знаєте, що в Німеччині чи в інших країнах, які більш серйозно зіткнулись з II Світовою війною, така людина не могла стати вчителем, політиком або публічною людиною, а все для того, щоб запобігти проектуванню тих ідей на суспільство, але тут такі люди [тобто злочинці] є у школах, в громадських установах, і це лякає людину. Це лякає мене»¹³

¹² В майбутньому дисертація включатиме більш детальний аналіз двозначності між жертвами, злочинцями та спостерігачами

¹³ Особисте інтерв'ю з Саліхою Джудерією, помічником Міністра з людських прав, БіГ, 27 серпня 2011

В БіГ, Історія про боснійську війну складається з трьох етно-центрованих розповідей: боснійців, боснійських сербів та боснійських хорватів¹⁴. Кожен з трьох оповідачів зосереджується на брутальних злочинах, які були вчинені проти їхньої етнічної групи з демонізацією іншої етнічної групи, як злочинців.¹⁵ Ігнат'єфф стверджує, що « В той час як згода щодо спільних хронологічних подій є можливою неможливо навіть собі уявити три сторони, які коли небудь погодяться поділити відповідальність. Істина, яка має значення для людей, є не фактичною чи оповідною, а моральною чи інтерпретаційною істиною» (Ігнат'єфф 1997: 175).

Успадкування травми кількома поколіннями поширюється на колективну пам'ять громади, яка може зупинити саму основу і соціальну тканину пост конфліктного суспільства, включаючи духовне відродження, відновлення, реконструкцію і примирення (Едкінс 2006: 109; Херман 1992: 48; Міштал 2003: 1, 22; Суарез - Ороско і Роббен 2000: 51). Боснійські громадяни перебувають під великим стресом в боротьбі з тим чи вони - прагнуть боротись з демонами минулого.¹⁶ Етно-орієнтовані оповіді глибоко вкоренились в тканину суспільства і в злочини II Світової війни, досі мають загрозливі розміри.

Висновки

Пам'ять про геноцид у Сребрениці і далі залишається точкою спалаху заперечень між сербською та боснійською мнемонічною громадами. Ці обидві громади, на жаль, визначаються етнічними лініями, з огляду на те хто вважається жертвами (боснійці), а хто вважається злочинцями (боснійські серби). З одного боку, боснійці були цільовою групою для геноциду, це юридичний факт доведений МКТЮ. З іншого боку, боснійські серби активно оскаржують ярлик «злочинця», стверджуючи що масові вбивства не були геноцидом, і що смерті цивільного населення з їхньої сторони були проігноровані міжнародним співтовариством. В той час, як округ Сребрениця, загалом є безпечним, а відносини між двома етнічними групами є шанобливими, виняток становлять крихітні села, в яких здебільшого живуть боснійсько сербські націоналісти, потрібно лише придивитись, щоб побачити як згадка про геноцид впливає на обидві сторони.¹⁷

¹⁴ Для цієї дисертації, я зосереджуюсь на відносинах між боснійцями та боснійськими сербами по відношенні до геноциду в Сребрениці, ці дві групи безпосередньо включені та переплутані

¹⁵ Особисте інтерв'ю з Метью Холідей, Міжнародна комісія з питань пропавших безвісти (ICMP), 25 серпня 2011

¹⁶ Особисте інтерв'ю з Метью Холідей, Міжнародна комісія з питань пропавших безвісти (ICMP), 25 серпня 2011

¹⁷ Хатіджа Мехмедовіч, з організації «Матері Сребрениці» (базується в Сребрениці) нагадала мені про те, що меморіал не захищає тих боснійців які повернулись, яким надали великі земельні ділянки, включаючи сільську місцевість, що утворюють округ Сребрениця. Боснійці, які повернулись на цю територію досі відчувають залякування зі сторони місцевих боснійських сербів – включаючи етно-націоналістичні провокації і графіті на будівлях, де були вбиті боснійські чоловіки і хлопці, які з'явилися всього за кілька днів до нашого інтерв'ю. Особисте інтерв'ю з Хатіджа Мехмедовіч «Матері Сребрениці» 11 серпня 2011 року.

Ці розжарені інтерпретації геноциду в Сребрениці, вказують на точку перетину щодо меморіалу в запам'ятовуванні минулого, символічним є місце зведення меморіалу в селі Поточарі, яка належить Республіці Сербській, а також в просування культури прав людини та демократії.

Боснійський контекст

Увічнення пам'яті в Боснії досі перебуває в зародковому стані (Попович 2009). Неможливо подорожувати країною і не помічати, наскільки на цю крихітну націю вплинули смерті, розруха, заперечення, і все те, що знищила війна. Незважаючи на етнічну приналежність, війна, немов болюче тягар для всього населення, спогади про конфлікт залишаються дуже чутливими, та далі сіють розбіжності. В той час як війна довкола Сребрениці та вчиненого геноциду досі триває між двома протилежними мнемонічними громадами жертв та злочинців, цей конфлікт постійно підпалюється на місці вчиненого злочину – на Меморіальному кладовищі жертв геноциду. Між етнічно змішаними містами Сребрениця (хоча боснійські серби та боснійці проживають в різних областях), боснійські серби становлять домінуючу частину в містечку Братунац, де знаходяться і Поточарі. Поточарі - колись промислове село, розташоване всього за 9 км від Братунца, на тій же трасі розташований і акумуляторний завод. З єдиною дорогою, яка пов'язує всі три місця, Меморіальне кладовище домінує в пейзажі, на якому рясніють тисячі надгробків, які тягнуться схилами. Меморіал представляє собою зовнішній механізм добровільного увічнення, що занурений в символізм, який заснований на пролитій на цьому місці крові.

11 липня

Кожного 11 липня проводяться найзначніші заходи вшанування пам'яті про день, коли анклав Сребрениця був захоплений військами боснійських сербів, це день коли почались масові вбивства. Кожного 11 липня світ згадує про Сребреницю, а міжнародні спільноти вшановують та висловлюють вибачення, за те, що нічого не вчинили для того, щоб запобігти геноциду. Такі ритуали дають жертвам можливість зцілення, і можливість зібратись разом в новій формі самовизначення: ті, що вижили, відповідно до Ліза Щіріч (2001: 155). Кріс Кейл вказує на те, що вшанування 11 липня, базуються на симбіозі відносин між вшануванням загиблих та згадках про страшне минуле. (2005: 481). На заходи прибуває 30-45,000 людей, в тому числі і тих які пережили ці страшні події: емігранти, політики, дипломати, журналісти, науковці та фотографи.¹⁸ Хатідже Мехметовіч з організації «Матері Сребрениці» (знаходяться в самій Сребрениці), каже що радіє усім:

¹⁸ Щороку представники недержавних організацій Сербії, Жінки в чорному, приєднуються до вшанування. Ці жінки беруть активну участь в тому, щоб допомогти громадянам Сербії зрозуміти справжню природу геноциду, а також співучасть уряду Сербії. Участь жінок в чорному в заходах вшанування пам'яті загиблих залишається приглушеною та з низьким профілем підтримки (Сіміч та Дали 2011) у 2010 році колега познайомив мене з двома з них.

“Знаєте, всі хто приїжджає до нас для того, щоб відвідати Меморіал, для нас мають велике значення. Вони приходять вшанувати загиблих, надати підтримку тим, хто це пережив й таким чином ми бачимо, що ми не одні і наші найдорожчі не залишаться самотніми»¹⁹ Олівера Сіміч каже, що у вшануванні не йдеться тільки про мертвих (2009: 297). Йдеться про спогади, які пов’язують «теперішнє і майбутнє», які Матері залишають в центрі (Сіміч 2009: 297).²⁰ Наприклад, Хайра Чатіч, з «Жінки Сребрениці» (Тузла), каже, не зважаючи на те, що пройшло 17 років, місія їхньої організації не змінилась, бо багато сімей досі не познаходили останки своїх рідних. Чатіч, також каже « що втрачає надію на те, щоб знайти останки своєї дитини». Для Нури Беговіч, з «Жінки Сребрениці» (Тузла), вшанування 11 липня мають і травматичне і зцілююче значення:

«Коли хтось довідується про те, що десь хтось з їхньої родини був знайдений, в той момент ви відчуваєте ніби це сталося щойно, маю на увазі війну, яка закінчилась 1995 року. Але з часом, коли ви поховаете його, коли знаєте місце де він похований, коли можете прийти і провести всі релігійні обряди (в меморіалі), в той спосіб ви відчуваєте себе спокійніше»²¹

По завершенні молебню, труни ставлять в ряд, який здається безконечним. Труни з дерева з тонким сукняним покривом. Пластикові мішки з кістками легко побачити. Це врешті решт, посмертні останки – а не неушкоджені скелети-мертвих. Члени сім’ї померлого схилиються і плачуть над труною. Після цього чоловіки переміщують труни в заздалегідь викопані ями, де будуть поховані останки. Символічний ритуал дозволяє членам родини гідно і шанобливо поховати своїх рідних, оскільки ці останки спочатку були поховані в первинних могилах, а потім були закопані в масових похованнях по всьому районі Подріне, військами боснійських сербів. (Поллак 2003В: 135). Як описують Джей Вінтер та Емануелл Сиван, вшанування жертв геноциду дозволяє членам родини, які залишились живими провести “громадські спогади... акт збору шматків і шматочків минулого, і з’єднання в одне ціле в спільноті» (1999: 6). Муніра Субашіч, з «Матері анклавів Сребрениця і Жепа» (Сараєво), каже про вшанування та тисячі білих надгробків на кладовищі

“Розкажіть про це усім, і звичайно ми, матері, не дозволимо, щоб люди забули про це. І ті хто вчинив ці вбивства, хай прийдуть подивитись на ці мертві тіла. Ми матері, не народжуємо дітей без голови і рук, але ми ховаємо їх такими зараз»²²

²⁰ Є три групи об’єднань «Матері Сребрениці» : 1) «Матері анклавів Сребрениця і Жепа» базується в Сараєво на чолі, яких Муніра Субашіч, «Жінки Сребренице» (базуються в Тузлі) на чолі яких Хайра Чатіч та Нура Беговіч, та «Матері Сребрениці» на чолі яких Хатіджа Мехмедовіч.

²⁰

²¹ Особисте інтерв’ю з Нурою Беговіч « Жінки Сребрениці» 18 серпня 2011

²² Особисте інтерв’ю з Мунірою Субашіч, «Матері анклавів Сребрениці і Жепа» 5 вересня 2011

Увічнення пам'яті

Немає жодного містечка чи міста, яке я відвідала, де б не було кілька кладовищ, пам'ятників, чи табличок, які присвячені вбитим під час Боснійської війни. Те, що кидається в очі на меморіалах та табличках, є способом увічнення пам'яті про загиблих і зниклих безвісти. Акцентується розповідь кожної етнічної групи, в якій спосіб були вбитими і ким. Простіше кажучи, меморіали наголосили жертвовність кожної етнічної групи з спеціальним наголосом «нам це зробили вони», зміцнюючи насіння незадоволення, конфлікту і жаги до помсти в майбутньому. (Токача 2000: 226).²³

Меморіал в Сребрениці є єдиним меморіалом в країні, який був створений за сприянням міжнародного співтовариства та сім'ями, які вижили. Меморіал має на меті увіковічнити пам'ять про жертв геноциду, який відбувся 1995 року. Для відвідувача чи місцевого важко досягнути широку картину того, що відбувалося в окрузі Сребрениця в період з 1992 – 1995 року, включаючи бої, спрямовані на цивільне населення боснійських сербів, АРБіГ. Без цього контексту, в центрі уваги заперечення боснійськими сербами факту геноциду, наголошують меншу кількість вбитих боснійців, наполягаючи на тому, що це були озброєні бійці (незважаючи на докази судово-медичної експертизи). Для того, щоб уникнути цих суперечок, Меморіал уникає звинувачувати боснійських сербів; описується тільки важке становище біженців, які залишили анклав Сребреницю, та страти які почалися 11 липня. Тим не менше зрозуміло, що Військо боснійських сербів було винним, особливо після побачених кадрів у Сребрениці, в липні 1995 року – цей документальний фільм, який показують в Кімнаті Спогаду (Кімната в приміщенні Меморіалу, яка розташована на території Акумуляторного заводу).²⁴

Меморіальні сайти та сайти про злочини по всьому світі, в тому числі і Меморіал в Сребрениці, це місця, де пост-конфліктні країни протистоять найсуворішим реаліям війни і тиранії. Ці символічні і дуже заряджені місця, таким чином, стають інструментом увіковічення протистояння ворожості та загадок про першопричини початку війни (Хамбер 2010: 397). Дуже важливим є взаємозв'язок між меморіалами та іншими починаннями правосуддя в перехідний період, що вживаються усіма сторонами, з метою підтримки, а не дестабілізації один одного (Бретт іта інші 2007: 3; конференція Міжнародної комісії з питань пропавших безвісти 2010 : 2).

Тим не менше, якщо всі вжиті механізми перехідного правосуддя були ефективними в пост конфліктному суспільстві, то координація між ними є

²³ Брчко єдине боснійське місто, яке залишається під контролем Управління Верховного представника (УВП) у зв'язку з вельми особливим місцем розташування. Це місто є взірцем пост-конфліктного міста, де всі три етнічні групи проживають мирно, тим не менше існують три окремі пам'ятки, для вшанування загиблих та пропавших безвісти кожної окремої етнічної групи, і знаходяться дуже близько одна до одної. Повний аналіз, як розігралась війна тут, а також як це відбувалось тоді, та як відбувається тепер є поза предметом цієї статті.

²⁴ Кімната спогаду (*Spomen Soba*) матеріал з документального фільму BBC, «*Srebrenica: A Cry from the Grave.*» «Сребрениця. Плач з могили.» для детальнішої інформації див сайт.

основним компонентом для досягнення навіть скромного успіху. Біда в тому, що в БіГ одна етнічна група (боснійці) залишається невизнаними жертвами. Ця жертва посилюється вірою боснійських сербів, про те що вони (боснійські серби) виграли війну, залишаючись непохитними у зведенні меморіалів на вшанування своїх мертвих і на противагу меморіалам на честь боснійців (Барслоу і Бакстер 2007: 8-9). Як підкреслює Хатідже Мехмедовіч (з «Матерів Сребрениці», що базуються в Сребрениці):

"Єдина відсутня річ стосується [Республіка Сербської] ентитету, який створений на крові і геноциді, хоча вони [боснійські серби] краще знають, що сталося тут, ніж наші сім'ї. Вони не приходять, їх не хвилює, і вони не хочуть зрозуміти, що вони скоїли. Вони, як і раніше, заперечують. І якщо все залишиться, так яким воно є, ми можемо боятися ще гіршого геноциду, тому що в них є мотив, і вони шукають способи для нових геноцидів, тому що вони отримують підтримку від політики [і] судів. І коли військові злочинці нагороджені і по суті залишаються на свободі, заснованій на крові та геноциді - це дає додатковий мотив молоді, що вони можуть вчинити ще кривавіший та небезпечніший геноцид"²⁵

Відсутність синхронізації між мнемонічними громадами боснійців та боснійських сербів в розчищенні минулого, призводить до того, що воно залишається дуже спірним і невирішеним (Вагнер 2010b: 31). Цю точку розробив Драган Поповіч, "Пам'ятники, які вже були зведені або зводяться в даний час в БіГ, будуються без чіткого вибору, і відсутнього скоординованого підходу до цього питання на державному рівні. Вони майже завжди будуються за етнічною ознакою з невеликою кількістю прикладів наднаціонального пам'ятника або пам'ятників, які зведені на ініціативу, висунуту двома народами. Існує тенденція будівництва пам'ятників без встановлення докладних фактів про те, що насправді сталося в певному місці або в певному регіоні. Крім того, немає жодного пам'ятника в БіГ, присвяченого загальним жертвам. Зведення пам'ятників в БіГ є політичним питанням, і вони в значній мірі несуть повідомлення про те, хто був жертвою, а хто був злочинцем; хто був агресором, а хто захисником" (Попович / ПРООН 2009: 45-46; див також конференцію Міжнародної комісії з питань пропавших безвісти 2010: 8)

²⁵ Особисте інтерв'ю з Хатідже Мехмедовіч «Матері Сребрениці» 11 серпня 2011

Меморіал в Сребрениці-Поточарі

За рішенням Високого представника в Боснії і Герцеговині, Вольфганг Петрич (Wolfgang Petritsch) від 25 жовтня 2000 року, зазначено постійне місце в Поточарма, муніципалітет Сребреница, на цвинтар і меморіал тим, хто помер в липні 1995 року в геноциді. Відповідно з цим рішенням, Високий представник, відповідно до чинного національного законодавства, має намір створити фонд або асоціацію, що постійно буде контролювати цвинтар і меморіал, і забезпечити їх початкове фінансування.

За рішенням Високого представника Вольфганга Петрича (Wolfgang Petritsch), від 10 травня 2001 створений фонд «Сребреница-Поточаре», Меморіал і цвинтар, створене в некомерційній організації, яка спрямована на створення і підтримання комплексу в пам'ять про жертви геноциду 1995 Сребрениці. Це рішення визначає роль Виконавчої ради та Фонду Консультативне робоче групе. Управління Верховного представника координував роботу Виконавчої ради та робочої групи Консультативног Фонду.

Навпаки кладовища знаходиться "акумуляторний завод" - будівництво з передвоєнного періоду, яке використовували голландський батальйон (DUTCHBAT) в якості своєї штаб-квартири, з 1994 по 1995 року (база Чарлі). Положення яке видав Високий представник Педді Ешдаун (Paddy Ashdown) від 25 березня 2003 року, було встановлено, що це місце повинно належати до Меморіалу "Сребреница-Поточаре і цвинтар".

Меморіал був офіційно відкритий колишнім президентом США Біллом Клінтоном (Bill Clinton) у вересні 2003 року. У тому ж році, в березні було захоронено перших 600 виявлених жертв геноциду. Послідовні поховання сотні жертв щороку, це кладовище було створено в якості місця для збереження пам'яті про бійню в Сребрениці.

Коротко до закінчення свого мандата, Верховний представник Крістіан Шварц-Шиллінг (Christian Schwarz-Schilling) 25 червня 2007 прийняв рішення, яке є невід'ємною частиною Закону о "Меморіалу Сребреница-Поточаре і цвинтар жертв геноциду з 1995 року". Зараз це офіційна назва цього меморіалу. Цим законом встановлений Меморіал, як правонаступниця раніше сформованого Фонду, заснованого в Поточарах, муніципалітету Сребреница.

Меморіал складається від релігійне, меморіальне та комерційне компоненти.

Перший етап планування Меморіальног центра Поточаре повністю завершена священна частина, де відбувається поховання відомих осіб.

Найвідоміший будівля в релігійної частини меморіального центру звичайно Мусала. Мусала служить об'єктом молитви, на відкритому для членів ісламської віри. На своїй мармурової плато вигравірувані симетрично місцях за саджаді, а в правій частині кам'яни мімбер.

Мусала і могила, у вигляді півкола, оточенні білої кам'яної платформою, яка представляє Стіну пам'яті, де вписані імена 8372 жертв, які зникли у геноциді в липні 1995 року.

Ще один яскравий вражаючий об'єкт у складі релігійної частини Меморіал центру у Поточарах це "Музей геноциду", в якому відкрита виставка фотографій Таріка Сатараха, який показує процес пошуку зниклих безвісти осіб, масових поховань, в процесі ідентифікації та поховання зниклих безвісти осіб.